

وضعیت تولید بذور هیبرید در کشور: با تأکید بر بذور سبزی و صیفی

مقدمه

صنعت بذر در جهان صنعتی بزرگ، رو به رشد و با گردش مالی زیاد است. فقط در مورد گیاه گوجه‌فرنگی میزان تجارت جهانی بذر بیش از یک میلیارد دلار در سال است و ۸۵ درصد بازار در اختیار تعداد معدودی از شرکت‌ها (بایر، مونسانتو، لیماگرین، سینجنتا، نانهمز، سیمنیس، هازرا) است. گیاهان سبزی و صیفی مهم‌ترین منبع درآمد برای کشاورزان خُرده‌پا و حاشیه‌ای محسوب می‌شوند. افزایش جمعیت انگیزه بالایی برای کشت سبزیجات به‌عنوان منبع مهم ویتامین‌ها و مواد معدنی ایجاد کرده است. در این زمینه، تولید بذر باکیفیت، یک عامل حیاتی است. بنابراین اتخاذ تدابیری برای تولید بذر باکیفیت و در دسترس قرار دادن به‌موقع و با قیمت مناسب آن برای کشاورزان، ضروری است. از این رو صنعت تولید بذر سبزی و صیفی به‌دلیل قابلیت اشتغال‌زایی و بهره‌وری اقتصادی زیاد در ایران هم از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

بذور هیبرید را باید هر ساله خریداری کرد چرا که با توجه به خصوصیات ژنتیکی آن‌ها بر خلاف بذر غلات مانند گندم، گرفتن نسل دوم از این بذرها جهت کاشت در مزرعه با کاهش شدید عملکرد مواجه خواهد شد و این فرآیند برای نسل‌های بعدی نیز به تناوب اتفاق خواهد افتاد. بذره‌های وارداتی تاکنون دارای تخصیص ارز دولتی (۴۲۰۰ تومانی) بوده و مشمول قیمت‌گذاری از سوی سازمان حمایت از مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان است. اما قیمت اعلامی برای مصرف‌کنندگان بذر (کشاورزان) از سوی انجمن واردکنندگان بذر، اختلاف فاحشی با قیمت اعلامی سازمان حمایت از مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان دارد. از سوی دیگر هرچند ارز دولتی در اختیار شرکت‌های واردکننده بذر قرار می‌گیرد، اما به بهانه عدم دخالت در امور بخش خصوصی، چندان اثری از نظارت بر توزیع و قیمت‌گذاری در بازار مشاهده نمی‌شود. چنان که در سال ۱۳۹۸ بذر حداقل ۲۸ تا ۳۷ درصد بالاتر از قیمت مصوب سازمان از سوی توزیع‌کنندگان قیمت‌گذاری شده است. بخشی از بذور عرضه شده در بازار سیاه دو تا سه برابر و بیشتر از آن، به فروش می‌رسد و گاهی حاوی برچسب شرکت‌های واردکننده بذر است که نشان از وجود شکافی معنادار در عرضه و چرخه فروش و عدم نظارت کافی از شرکت‌های توزیع‌کننده تا مصرف‌کننده نهایی یعنی کشاورزان است؛ در عمل مابه‌التفاوت ارز دولتی و ارز نیمایی و گاه حتی ارز آزاد، در اختیار واردکنندگان و دلالان قرار می‌گیرد.

معاونت پژوهش‌های
زیربنایی و امور
تولیدی
دفتر: مطالعات
زیربنایی

مشخصات گزارش

شماره مسلسل:
۲۵۰۱۷۱۲۰

تاریخ انتشار:
۱۳۹۹/۴/۱۱

رتبه ایران در تولید محصولات سبزی و صیفی در جهان

طبق آمار رسمی سازمان خواروبار جهانی (فائو) جمهوری اسلامی ایران از نظر تولید بسیاری از محصولات سبزی و صیفی دارای رتبه‌های برتر در جهان است. به‌عنوان مثال کشور در تولید خیار و هندوانه رتبه دوم، در خربزه

رتبه سوم، در بادمجان و پیاز رتبه پنجم، در گوجه‌فرنگی رتبه ششم و در کاهو و کلم رتبه هفتم را در جهان به‌خود اختصاص داده است. (فائو ۲۰۲۰)

جدول ۱. سطح زیر کشت، تولید و رتبه ایران در برخی محصولات سبزی و صیفی (فائو ۲۰۲۰)

رتبه تولید در جهان	تولید (تن)	سطح زیر کشت (هکتار)	محصول
۲	۲۲۸۳۷۵۰	۷۹۶۴۹	خیار
۲	۴۱۱۳۷۱۱	۱۳۶۸۷۶	هندوانه
۳	۱۷۳۱۴۴۳	۸۵۰۰۰	خربزه
۵	۶۶۶۸۳۸	۲۱۴۹۲	بادمجان
۵	۲۴۰۶۷۱۸	۶۱۱۵۲	پیاز
۶	۶۵۷۷۱۰۹	۱۵۸۹۹۱	گوجه‌فرنگی
۷	۵۲۵۴۸۳	۱۷۰۴۵	کاهو و کلم

سه‌م محصولات جالیزی و سبزیجات در تولید محصولات زراعی کشور

براساس آخرین آمارنامه وزارت جهاد کشاورزی در سال زراعی ۱۳۹۷-۱۳۹۶ سطح زیر کشت محصولات زراعی حدود ۱۱ میلیون هکتار بوده که تنها ۷/۳ درصد از آن مربوط به محصولات جالیزی و سبزیجات بوده است. در حالی که در سال زراعی مذکور از ۸۱/۲ میلیون تن تولید از انواع محصولات زراعی، ۳۱/۶ درصد متعلق به گروه محصولات جالیزی و سبزیجات بوده که نشان‌دهنده سهم بالای محصولات جالیزی و سبزیجات در امنیت غذایی کشور است. به‌استثنای سیب‌زمینی که تکثیر آن از طریق غده انجام می‌شود و کشور در زمینه این محصول مشکلی ندارد، سایر محصولات نام برده وابسته به بذور اصلاح شده وارداتی هستند.

تولید و مصرف بذور سبزی و صیفی در کشور

تولید بذر سبزی و صیفی در تمام دنیا در انحصار تعداد معدودی از شرکت‌های چندملیتی است. سه میلیون و ۲۷۰ هزار تن سبزی و صیفی به ارزش ۹۳۵ میلیون دلار در ۱۰ ماهه اول سال ۱۳۹۷ امسال صادر شده است در حالی که در مدت مشابه براساس آمار گمرک بیش از ۱۱۷۰ تن بذر اصلاح شده و هیبرید سبزی و صیفی مورد نیاز وارد کشور و ترخیص شده و در اختیار بهره‌برداران قرار گرفته است (گزارش دفتر محصولات علوفه‌ای و جالیزی وزارت جهاد کشاورزی). از طرفی به‌دلیل اهمیت موضوع تأمین بذر برای کشور در حال حاضر ارز ۴۲۰۰ تومانی به واردات بذر هیبرید و اصلاح شده سبزی و صیفی تعلق می‌گیرد که حدود ۹۸ درصد آن وارداتی بوده و تولید داخل آن بسیار اندک است. طبق آمارهای رسمی میزان واردات بذر کشور سالیانه بین ۹۵ تا ۱۱۰ میلیون دلار است (البته به همان نسبت و شاید هم بیشتر واردات بذر به صورت غیررسمی انجام می‌شود). با در نظر گرفتن ۱۰۰ میلیون دلار خروج ارز، مابه‌التفاوت ارز دولتی (۴۲۰۰ تومان) و ارز نیمایی (۱۶۰۰۰ تومان) هزار و صد و هشتاد میلیارد تومان است؛ این رانت بوجود آمده محل مناسبی جهت سوءاستفاده‌های مالی و تضييع منابع عمومی است.

غفلت در اصلاح بذرهای سبزی و صیفی در کشور

با توجه به جزئی‌نگری مدیریتی در ساختار کشاورزی ایران و با داشتن دلایلی همچون پیچیدگی دانش، زمان‌بر بودن، پرهزینه بودن و دیربازده بودن تحقیقات و فعالیت در زمینه سبزی و صیفی عملاً در کشور فعالیت چندانی انجام نشده است. پرواضح است که این هزینه تحقیقات در مقابل بازگشت سرمایه آن بسیار ناچیز است. به طور مثال با هزینه چند ده میلیارد تومانی در بخش تحقیقات در طی ۱۰ سال می‌توان بازار بذر گوجه فرنگی کشور با گردش مالی حدود دو هزار میلیارد تومان را با بذور داخلی تامین کرد. از طرفی وجود مشوق وارداتی (ارز دولتی) برای واردات بذر و در مقابل نبود مشوق‌های کافی برای سرمایه‌گذاری و تولید در این حوزه و همچنین طولانی بودن مسیر اصلاح گیاهان باعث شده است شرکت‌های خصوصی و بسیاری از دستگاه‌ها و مدیران متولی تمایلی به سرمایه‌گذاری در این موضوع نداشته باشند. در تأیید این ادعا رئیس پیشین سازمان تحقیقات آموزش و ترویج کشاورزی در مردادماه ۱۳۹۸ اظهار داشته است که با وجود موفقیت‌ها در زمینه اصلاح ارقام زراعی، در بخش هسته‌های اولیه بذور سبزی و صیفی عقب‌ماندگی‌های زیادی در کشور وجود دارد و از در دستور کار بودن واگذاری انجام کارهای تحقیقاتی به بخش خصوصی خبر داده است.

نتیجه‌گیری

برای تأمین امنیت غذایی کشور و در سال جهش تولید، توسعه صنعت بذر به‌عنوان یکی از مهم‌ترین نهاده‌ها و ساختاری تعیین‌کننده در توسعه، اشتغال، تقویت، تحکیم و افزایش تولید محصولات اساسی و از طرفی دستیابی به خوداتکایی محصولات زراعی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. تولید بذور سبزی و صیفی و کاهش وابستگی کشور به واردات آن می‌تواند از اقدامات اساسی پدافند غیرعامل در بخش کشاورزی باشد و نقش اساسی در امنیت غذایی، پیشگیری و کاهش آسیب‌پذیری و ارتقای پایداری در برابر تهدیدات خارجی داشته باشد. گیاهان سبزی و صیفی یکی از مهم‌ترین منبع درآمد برای کشاورزان خرد است که به دلیل قابلیت اشتغال‌زایی و بهره‌وری اقتصادی زیاد بایستی مورد توجه قرار گیرند. نگاه بسیاری از دستگاه‌ها و مدیران متولی به سرمایه‌گذاری در بحث تحقیقات اصلاح گیاهان سبزی و صیفی باید مورد بازنگری قرار گرفته و به‌صورت بلندمدت باشد تا کشور بتواند علاوه بر تأمین نیازهای خود، به دنبال سهمی از گردش مالی جهانی در صنعت تولید بذور سبزی و صیفی باشد. لذا تولید بذر با کیفیت نه تنها به افزایش تولید در داخل کشور کمک می‌کند، بلکه می‌تواند منبع بزرگی از تبادلات خارجی را از طریق صادرات بذر به کشورهای دیگر فراهم سازد. تولید بذور سبزی و صیفی و کاهش وابستگی کشور به واردات آن می‌تواند از اقدامات اساسی پدافند غیرعامل در بخش کشاورزی باشد و نقش اساسی در امنیت غذایی، پیشگیری و کاهش آسیب‌پذیری و ارتقای پایداری در برابر تهدیدات خارجی داشته باشد.

